

HET SEMI-MILITAIR VERZET

door Rogier van Aerde

1. INLEIDING

Toen de Landelijke Sabotage Commandant Frank (Johannes A. van Bijnen †) zijn plannen omtrent de sabotage op papier zette, ging hij uit van dit standpunt: „In een totale oorlog als deze heeft ieder staatsburger de facto het recht de vijand waar en wanneer mogelijk afbreuk te doen”.

Men voelt in deze formulering, dat zij komt van een officier, die een stelling kiest als punt van uitgang, maar haast heeft om op mars te gaan. Hij wil zich niet verliezen in details, niet ingaan op juridische kwesties — hij stelt alleen een paar feiten vast. Namelijk: deze oorlog is een totale oorlog, niet slechts gericht tegen een militair apparaat, maar tegen het gehele volk. Daaraan ontleent het gehele volk het morele recht zich te weer te stellen. Dat was Frank voldoende. Er konden tal van punten blijven, waarover getwist kon worden door hen, die daartoe lust gevoelden, in feite bezat men het recht, de bevoegdheid, waarvan Frank gebruik wenste te maken.

Wie echter geen vreemdeling is in het Jeruzalem der nabeschouwers van oorlog en verzet, weet dat de simpele evidentie, waarvan Frank en zoveel anderen uitgingen, lang niet altijd als afdoende rechtvaardiging beschouwd wordt. Het is daarom goed er hier, waar een der meest omstreden verzetsvormen behandeld zal worden, wat nader in een voor alle lezers verstaanbare taal op in te gaan.

In een rechtsstaat hebben wij de wet en daaronder valt ook het door de staat voor ons geformuleerde internationale recht te eerbiedigen. De gehoorzaamheid aan de wet en het wettig gezag heft de persoonlijke verantwoordelijkheid niet op; deze verantwoordelijkheid blijft bestaan in de gehoorzaamheid, blijft ook bestaan in die gevallen waarin de wet niet heeft voorzien.

Het recht om zich te verdedigen tegen een vijand of een gevaar, is er altijd — dat is een natuurrecht. Wie overvallen wordt door een rover, wie een onrechtmatige indringer vindt in zijn huis of op zijn erf, heeft het recht zich te verweren, zijn leven of zijn goed te verdedigen. De rover of de inbreker heeft niet datzelfde recht, omdat hij in onrecht is. Een dief, die als hij betrapt wordt een doodslag begaat, voegt een misdaad toe aan het vergrijp, waar hij mee bezig was. Hij heeft hoogstens het „recht” om hard weg te lopen.

De rechtmatige verdediging moet geboden worden met de geëigende middelen. Een boer, die kwajongens in zijn boomgaard ernstig mishandelt of een jachtopziener, die een lastige stroper het leven beneemt, gaat zijn bevoegdheid tot verweer verre te buiten. Wie met zijn hand een kanonloop wil dichthouden, doet dom. De middelen tot verdediging immers moeten in verhouding staan tot hetgeen, waartegen men zich verdedigt.

Nu kan men om een of andere reden van dat recht tot verweer geen gebruik maken, mits men daarbij niet in strijd komt met de *plicht* tot verweer. Er kan heldenmoed voor nodig zijn om in navolging van Christus een onrecht te dulden. Maar de man of vader, die toelaat, dat zijn vrouw of zijn kinderen worden mishandeld of vermoord, zolang er nog één mogelijkheid voor hem is om zich daartegen te verzetten, zal door niemand voor held versleten worden. Integendeel, wanneer hij op schuldige wijze in gebreke blijft, dan is hij medeschuldig, want hij heeft de plicht hen te beschermen. Er bestaat dus naast een recht ook een plicht tot verweer.

Bij een dijkdoorbraak moeten alle boeren van een polder komen helpen. Een boer mag dan niet zeggen: „Mijn hofstede loopt geen gevaar, dus blijf ik thuis”. Nee, hij moet gaan, om het gevaar te keren, dat dreigt tegen de gemeenschap of leden van de gemeenschap, waartoe hij behoort. Of daar nu reglementen voor zijn of niet, die plicht is er.

Datzelfde geldt bij andere rampen, bij brand, schipbreuk, roof, moord of oorlog. Er bestaat dan de plicht, het gevaar, dat lijf of goed van onze naasten bedreigt, te keren met de daarvoor geëigende middelen. Het beste middel kan soms zijn die taak over te laten aan een daartoe, veelal door de overheid in het leven geroepen orgaan: brandweer, reddingsdienst, politie, leger. Zolang die organen hun taak vervullen, is aan de plicht tot afweer voldaan met de bijdrage, die tot het in stand houden van die organen wordt verstrekt. Schieten zij te kort of zijn zij niet aanwezig, dan moet op andere wijze die blijvende plicht worden vervuld. Dit alles is zeer evident in de praktijk van het leven. Wanneer brandweer, reddingsdienst of politie niet aanwezig zijn of tekortschieten, dan moet men helpen naar vermogen. Men weet ook, wie of wat men helpen moet en hoe, nl. degenen of dat wat bedreigd wordt. Wie opzettelijk petroleum op het vuur gooit in plaats van water, de drenkeling onderduwt in plaats van hem boven te houden, de aangerande treft in plaats van de aanrander, is een schurk of een gek.

Bij een oorlog is dat niet anders. Onrecht is het schenden van een recht, bv. het recht van een mens, van een samenlevingsverband, van een staat en ten diepste ook altijd het schenden van Gods recht. Zo is oorlog een schending van de soevereine rechten van een Staat. Een oorlog kan voor beide partijen ongerechtvaardigd zijn. Het kan ook zijn, dat de ene partij in onrecht is en de andere in rechtmatige verdediging. Zeer dikwijls valt dat niet uit te maken wegens onvoldoende kennis der feiten; de geschiedenis heeft er zelfs nog vaak moeite mee. Het gemis aan absolute zekerheid omtrent de rechtvaardigheid der eigen zaak is geen motief om zich aan zijn plicht tot verweer te onttrekken. Men is gehouden die plicht in gehoorzaamheid aan zijn wettige en verantwoordelijke overheid te vervullen. Slechts dan wanneer men tot de overtuiging komt, dat het onrecht aan de eigen zijde is, vervalt die plicht of beter gezegd: die plicht tot verzet tegen onrecht dwingt tot een andere richting.

Een eenvoudig Duits soldaat dus, die in '39 de oprechte overtuiging bezat, dat hij streed voor een rechtvaardige zaak in dienst van zijn volk en zijn wettige overheid, vergiste zich, maar maakte zich niet medeschuldig. Maar als later de feiten hem de overtuiging gaven dat de zaak, waarvoor hij streed, onrecht was, kwam er voor hem de plicht zich tot iedere prijs van medewerking te onthouden en zich tegen dat onrecht met alle mogelijke middelen te verzetten.

Nu kan men te goeder trouw dwalen, een schuldige onwetendheid bezitten, zich in een tragisch gewetensconflict bevinden, waarin men de juiste weg niet ziet enz. enz. Dat zijn allemaal moeilijkheden, welke in onze gecompliceerde wereld lang niet denkbeeldig zijn, maar waar het hier niet om gaat. In laatste instantie is „Right or wrong my country” even onredelijk als „Befehl ist Befehl”. Immers in onrecht *dient* men zijn land of zijn volk niet.

Het is geenszins zo dat het begrip voor recht of onrecht zich steeds aan het oordeel van een volk onttrekt en slechts bepaald zou worden door propaganda, oorlogspsychose, chauvinisme e.d. Natuurlijk maken de kansen op een overwinning of een nederlaag de neiging om de rechtvaardigheid van een oorlog te overwegen kleiner of groter, maar zij bepalen die overtuiging niet. Ook wanneer een oorlog gunstig verloopt, zullen de leiders van een volk toch alles blijven doen om het te overtuigen van zijn zedelijk recht en aan de andere kant heeft menig volk een kansloze strijd aanvaard en voortgezet, omdat het overtuigd was van de rechtvaardigheid zijner zaak.

Samenvattend kan men dus zeggen: wanneer een land een rechtvaardige oorlog voert, dan heeft iedere landgenoot niet alleen het recht, maar ook de plicht zich in gehoorzaamheid aan het wettig gezag naar vermogen tegen de vijand te weer te stellen. Werd vroeger een stad bedreigd, dan stelde gans de burgerij zich beschikbaar voor de verdediging op de wallen.

De ontwikkeling der oorlogstechniek riep later een reguliere strijdmacht in het leven, waaraan die gemeenschappelijke taak werd toevertrouwd. Het gewapende deelnemen van de burgerbevolking aan de verdediging des lands verloor zijn effect, werd nutteloos en zelfs schadelijk, doordat het de vijand een motief verschafte om tegen de betrekkelijk weerloze bevolking op te treden. Vandaar dat een Landoorlogsreglement (L.O.R.) werd vastgesteld. Daarbij deed de staat voor zijn burgers afstand van hun recht tot gewapende deelname aan de strijd tegen de garantie hunner rechten door de vijand. Voor de burger bleven zowel zijn recht als zijn plicht bestaan tot verlening van ongewapende diensten ter verdediging van zijn land. Wanneer echter zijn land of de plaats zijner inwoning werd bezet door de vijand, dan diende hij zich van actie tegen de bezettende macht te onthouden, de openbare orde en rust niet te verstoren en zelfs op last van de bezetter, bepaalde diensten aan hem te verlenen. De bezetter mocht bv. inkwartiering van hem verlangen en hij was dan gehouden die naar vermogen te geven. De bezetter mocht andere, eveneens omschreven diensten niet van hem vergen, bv. het werken voor de vijandelijke oorlogsindustrie. Tegenover deze afstand van bepaalde rechten der burgerbevolking, garandeerde de vijand haar lijf en goed, haar burgerlijke rechten en vrijheden te ontzien en te beschermen. Hij diende zich dus te onthouden van plundering, gijzeling, deportatie, inmenging in de binnenlandse verhoudingen etc.

Wat betekende die regeling nu? Dit: de burger heeft het recht en de plicht zijn bijdrage te leveren tot de verdediging van zijn land. In een bepaalde situatie voldoet hij aan die plicht het beste door zich te onthouden van actie tegen de vijand. Er is daaraan een juridische vorm gegeven, welke beide partijen verplichtingen oplegt. Houdt een burger zich niet aan die verplichting, wordt hij bv. spion of franc-tireur, dan is de bezetter op zijn beurt ook niet langer gehouden aan zijn verplichting die burger te ontzien, doch krijgt het recht tegen hem op te treden op een wijze, welke in verhouding staat tot de gemaakte inbreuk op het L.O.R. Vrijeschutters dus kunnen zich niet, wanneer dat in hun kraam te pas komt, beroepen op hun onaantastbaarheid als burgers. Door de regeling te schenden hebben zij hun rechten uit dien hoofde verloren en kunnen dus voor hun daden worden gevangen genomen of gedood. Omgekeerd, wanneer een bezetter de aangegane regeling als „Papierfetzen” beschouwt, het Landoorlogsreglement negeert, en met een beroep op „Kriegsnotwendigkeit” de meest elementaire rechten der bevolking met voeten treedt, dan herkrijgt die bevolking weder de rechten, waarvan tijdelijk afstand was gedaan. Haar plicht schrijft haar dan tevens voor, na te gaan of zij door onthouding de gemene zaak nog wel op de beste wijze dient.

Toen in Mei 1940 Nederland werd aangevallen, kon er geen twijfel bestaan over de vraag of het in rechtmatige zelfverdediging was. De feiten waren van een zo brutale duidelijkheid, dat er geen woorden over behoeften te worden vuilgemaakt. Het recht en de plicht tot verdediging waren dus aanwezig. Reeds gedurende de korte strijd werd het Landoorlogsreglement door de vijand op ernstige wijze geschonden. Na de capitulatie scheen niettemin voor de bevolking in het bezette gebied de tijd voor onthouding van actie aangebroken, hoe bitter dat ook mocht zijn.

De bezetter echter maakte van de aanvang af inbreuk op het reglement op flagrante en steeds meer omvattende wijze. Hij begon onmiddellijk met economische plundering, met gijzeling en onbevoegde inmenging, het opdringen van de nationaal socialistische

Frank. N: Fv

Logunt goed berecht ontvangen.
 Lindhoven vraagfwie hier 1 stuk land
 gesehand worden, voor 1 behulp naams naja
 f. knuggen e.d. 1 antwoord van
 fe rlden.
 1. Stet meten 1 terrein opgegeven:

1. boven hoek 106.39 - 396,70
 2. " " 107.33 - 396,76
 1. beneden hoek 106,66 - 395,74
 2. " " hoek 107,41 - 396,22.

Noordelyk deel bouw- en nestland
 Zuidelyk kringelbont.
 Oanvleygrychtung N.W.-Z.O.
 Hoek R.K. Kerk Letten - noordin. 1. boven L
 en N.-Z.-lyk = 60° 30'
 R.K. Kerk naar 1. bovenhoek = 3800 mtr
 kaart 50 Breda W 1:50.000. 1926.
 1. Verwacht spredig antwoord
 van Lindhoven. Inmiddels
 hartelyk dank voor Cor
 Daniel.

Een illegale brief van de KP-Breda voor Frank, betreffende de opgave van een afwerpterrein.

levensbeschouwing, vervolgens met de aantasting van lijf en goed van Joodse medeburgers, met dwangarbeid en deportatie, terreur en vernieling. Geen enkele bepaling van het tractaat bleef ongeschonden.

Hierdoor herkreeg de bevolking haar volledige rechten tot verweer. Zij was niet langer gebonden aan haar verplichtingen tegenover de vijand, voorzover die uit de door de vijand te niet gedane regeling voortvloeiden. Zij had tevens de plicht na te gaan, op welke wijze zij van haar rechten gebruik diende te maken. Dit zou kunnen zijn door zelf te blijven vasthouden aan de bepalingen van het L.O.R. of door dit niet te doen. Dat hing echter niet langer af van enige verplichting uit hoofde van dit reglement, maar van haar eigen oordeel en haar verplichtingen jegens het land. De vijand echter liet voor een eenzijdig vasthouden aan die bepalingen, voor een onthouding van verzet en strijd, geen ruimte. Hij stelde op de duur vrijwel een ieder voor de

keuze, voor het gewetensconflict: doen wat van mij wordt verlangd, tegen mijn land, tegen mijn volk, òf mij verzetten. De arbeider, de ambtenaar, de kunstenaar, de arts, de student, de priester, de predikant, de schoolbestuurder, de huisvader, de boer — ieder van hen kwam vroeg of laat op het punt waar hij kiezen moest tussen een plicht tot verzet of schuldig te staan, wellicht niet voor een aards gerecht, maar tegenover God en zijn geweten. Er waren er, die het motief „overmacht” lieten gelden. Er waren er die, ten koste van veel zelfbedrog, volhielden: „Het gaat mijn deur voorbij; ik bemoei me er niet mee”. Maar voor anderen, die niet in kronkels denken konden, bleef er geen keus. De meesten van hen zaten zelfs in het verzet, eer zij het bedacht of gewild hadden. Er kwam een oproep en de onontkoombare gedachte was: dat mag ik niet. Er kwam een mens in nood en er moest geholpen worden. Er kwam voor de arbeider bij zijn machine en voor de ambtenaar bij zijn kartotheek het feit niet alleen, dat hij zich onthouden moest van medewerking, maar dat hij ingrijpen moest, saboteren, vernielen, vervalsen, verduisteren. Voor sommigen kwam het verzet als rechtstreekse consequentie van hun denken, voor velen

indirect, naar aanleiding van een feitelijk dilemma waarvoor zij zich, dikwijls geheel onverwacht, geplaatst zagen, een situatie waar zich geen uitweg of omweg meer voordeed, waar het alleen was: voor of tegen. En indien vóór, dan is daarvoor geen verontschuldiging meer welke mijn geweten bevredigt, en indien tegen, dan is het volstrekt tegen, een onherroepelijk en duidelijke stellingname met consequenties, die ik eigenlijk niet wens en niet eens overzien kan, maar waaraan ik nu niet meer ontkom.

Dat waren de factoren, welke het verzet in Nederland hoofdzakelijk bepaalden. In weinige gevallen slechts ging het om politiek groepsbelang of eigenbelang. Bij het overgrote deel was het een zich bewust worden van een principiële plicht tot verzet, ook al werd die dikwijls niet als zodanig beredeneerd en geformuleerd.

Voor het semi-militair verzet was dat niet anders. Ook hier golden door de hierboven geschetste ontwikkeling het recht en de plicht. De vraag was slechts: behoort het gewapend verzet tot de geëigende, tot de doelmatige middelen?

Een antwoord zou kunnen zijn: Het semi-militair verzet werd door de wettige Regering te Londen en de geallieerde staven zo waardevol geacht, dat men er met kracht toe heeft opgeroepen, het heeft gesteund en mogelijk gemaakt. Maar dat antwoord is toch wel wat erg simplistisch. Het gewapend verzet heeft in sommige landen zulke facetten vertoond, dat men — hoezeer het ook gedurende de oorlog werd gestimuleerd — zich later wel eens is gaan bedenken. De bekende Engelse militaire commentator, de kapitein B. H. Liddell Hart, schreef daarover in een Reuter-artikel van 21-1-47 o.a.: „De materiële schade, die de guerillastrijders direct, en via represailles indirect, veroorzaakten, bracht veel ellende over hun eigen landgenoten en was uiteindelijk een handicap bij de naoorlogse opbouw. Maar de ernstigste en langstdurende handicap van alle was van morele aard. De gewapende verzetsbeweging trok veel „rotte appelen” aan. Zij gaf hun een vrijbrief om onder de dekmantel der vaderlandsliefde hun misdaden de vrije loop te laten en hun wrokgevoelens uit te voeren — aldus nieuwe stof leverend voor dr Johnson's historische opmerking, dat „patriotisme de laatste toevlucht voor een schurk is”. Nog erger was het morele effect op de jongere generatie in haar geheel. Het leerde haar het gezag te trotseren en de voorschriften der burgerlijke moraal met de voeten te treden in de strijd tegen de bezettingstroepen. Dit liet een minachting voor wet en orde na, die onvermijdelijk voortduurde nadat de indringers weer waren vertrokken.”

Nu kan men al dadelijk vaststellen, dat de zaken in Nederland anders lagen omdat het verzetsmotief er anders was, nl. principiëel. Het gewapend verzet heeft zich in Nederland dan ook na de bevrijding op gedisciplineerde wijze weer in de normale verhoudingen gevoegd, in stede van door minachting voor wet en orde en eigenmachtig optreden een gezagscrisis te veroorzaken. Het heeft integendeel door zijn gedrag er veel toe bijgedragen die crisis te voorkomen.

Dat neemt niet weg, dat ook hier in het gewapend verzet, vooral door de toeloop na September 1944, rotte appelen terechtkwamen, die het gave fruit dikwijls ernstig te schande hebben gemaakt. Ook zijn sommigen het rechte spoor wel bijster geraakt en zo hebben er zich hier en daar deraillementen voorgedaan. Zij, die hun slappe en laffe houding gedurende de bezetting willen goedpraten, hebben die gevallen gretig aangegrepen en opgeblazen.

Daar kan men dit van zeggen: in iedere oorlog en in ieder leger komen vele en grote morele gevaren en dus ook ongelukken voor en worden ook obscure elementen aange-trokken. Wanneer het er om gaat, in welk opzicht het gewapend verzet in Nederland zich daarvan onderscheiden heeft, dan is het dit, dat het weinigen tot een morele val en zeer velen tot bewijzen van zedelijke grootheid bracht. En waarom? Omdat het gewapend verzet voor hen de vervulling was van een plicht, die hen als het ware uithief boven henzelf.

Wel verre van een verderfelijke invloed op de jongere generatie te hebben, biedt het hun juist in een tijdvak van zelfzucht, lafheid en zedelijk verval, van woeker, ontucht, knechten- dom en verraad, een lichtend voorbeeld van zelfopoffering, plichtsbetrachting, gemeen- schapszin en moed. En al ware het alleen hierom, dan zou het gewapend verzet zijn rechtvaardiging reeds ten volle gevonden hebben.

Het semi-militair verzet is geen eigendunkelijk optreden geweest. Het heeft plaats gevonden in de daartoe door de wettige Regering aangewezen organen en voerde de opdrachten uit, welke het van het geallieerd opperbevel ontving. Dit verzet leverde niet slechts een waardevolle bijdrage tot de bevrijding des lands; het voorkwam niet slechts in vele gevallen — zeker, ten koste van offers elders — verlies van mensenlevens en vernielingen; het verschaftte niet alleen — naast de prestaties van land-, lucht- en zeestrijd- krachten — het volk een recht van spreken, het land behoud en vergroting van aanzien en „goodwill” in de wereld. Dat het, trots alle moeilijkheden en het feit, dat een groot deel van het land zonder strijd werd bevrijd, een bijdrage van formaat leverde, hopen wij in de volgende bladzijden enigszins te laten zien.

Maar het deed meer. Het gewapend verzet is slechts een onderdeel van het gehele verzet. Maar dat verzet zou niet geweest zijn wat het was, het zou zich impotent getoond hebben, zo het niet als laatste consequentie van zijn bestaan voor de bevrijding van het land met de wapens had gestreden. En zonder dat . . . Frank heeft het geschreven: „Een volk, dat niet bereid is tegen de verdrukker op te staan en voor de vrijheid te *vechten*, verdient slechts roemloos onder te gaan in de oceaan der vergetelheid”.

Dat klinkt rethorisch, pathetisch, gezwollen, zegt ge? Denk U in, dat het verzet er niet geweest ware en vraag U af, hoe dit volk zou moeten leven met alleen de herinnering aan het deel, dat verried, collaboreerde, zich prostitueerde en zich boog.

2. DROPPINGS

Een van de voornaamste problemen voor het gewapend verzet was: Hoe komen wij aan de middelen?

Met geïmproviseerde middelen viel alleen aan lichte sabotage te denken. Voor zwaardere sabotage waren wapens en springstoffen onontbeerlijk.

De eigen bronnen voor wapens waren: particulier bezit, buit van diefstallen en over- vallen, verborgen uitrusting van het Nederlandse leger, boordwapens uit verongelukte vlieg- machines enz. Voor springstoffen: dynamiet uit de mijnen, trotyl uit de vesting Naarden, thermiet van vuurwerkfabrieken, eigen preparaten enz. Zoals te begrijpen is, waren die bronnen volstrekt onvoldoende. Met oneindig veel moeite en risico konden op die wijze in de loop der jaren een betrekkelijk gering aantal mannen zich een lichte bewapening verschaffen, merendeels pistolen en revolvers, een aantal geweren, wat mitrailleurs en machinepistolen, handgranaten, slag- en steekwapens enz. Deze wapens verkeerden dikwijls in slechte conditie; er was voor sommige typen bovendien gebrek aan munitie en het totaal effectief was uiterst gering. Dit wapengebrek bepaalde organisatie en omvang van het gewapend verzet; beperking in de keuze van objecten en tactiek. Met de beschikbare middelen kon men veel te weinig van de voorhanden zijnde mogelijk- heden aangrijpen.

Het spreekt dan ook vanzelf, dat de gedachten uitgingen naar wapenleveranties door de geallieerden. Deze immers hadden het grootste belang bij een doeltreffend gewapend verzet achter de vijandelijke linies. Vastberaden mannen konden, mits zij daartoe de middelen bezaten, de vijand treffen op punten van vitaal belang. Hun acties konden de vijand in ernstige mate afbreuk doen en in bepaalde gevallen de redding van vele mensen-